
DOC. DR. HÁMORI ANTAL PHD, LIC.*

A gazdaság etikai aspektusa – „reformok útján”

The Moral Aspect of Economy – „on the Path of Refoms”

The study introduces some of the most important principles and basic pillars of human-centred moral aspect which are absolutely essential to the growth of economy as well. In this framework, the study comments upon economic production, the attribution of economy, the aim of economic life, the relationship between physical and moral order, the dark sides of economic life, solidarity, subsidiarity, the principle of justice and the virtues of moderation and love.

A harmadik évezred elején, a mai világban is, látván a sok problémát, mely etikai reflexiót kíván, különösen etika- és jogtanárként súlyos lelkiismereti kötelességgel kell szólnunk a gazdaság etikai aspektusáról, annak jelentőségéről, fontosságáról. Napjainkban valóban, amikor óriási igazságtalanságok tanúi vagyunk, tapasztaljuk például, hogy nagyon nagy tömegek nélkülözik a legszükségesebbeket is, míg mások dúskálva élnek és tékozzák a javakat, azaz egymás mellett él a fényűzés és a nyomor, igen nagy szükség van az etikára és a helyes erkölcsi nevelésre. Ezért aztán örömmel fogadtam a megtisztelő felkérést, hogy tartsak előadást a Főiskola tudományos konferenciáján, melynek világunkban bátornak is mondható központi témája, idézem: „napjaink sokat vitatott, aktuális gazdaságpolitikai kérdése” – „Reformok útján”.

A gazdaság etikai megvilágítása körében legelőször is azt kell kiemelnünk és hangsúlyoznunk, hogy a gazdasági és társadalmi élet középpontjában az ember áll. Ennek megfelelően a *gazdasági termelés feladata*, hogy biztosítsa az embernek mindazon javakat, amelyekre természetes igényeinek kielégítése céljából szüksége van. Tehát nem az ember van a gazdaságért, a termelésért, az egyre nagyobb volumenű termelésért, az egyre csábítóbb termékek előállításáért, hanem fordítva: minden az emberért van; a *gazdaság rendeltetése* az egész ember és az egész emberi közösség szolgálata.¹ Ez következik az ember egyedülálló méltóságából, teljes hivatásából. A *gazdasági élet célja* az ember, az emberiség életkörülményeinek jobbá tétele; az, hogy az ember az általa termelt javak felhasználásával szellemi téren is egyre jobban kiteljesítse önmagát; végső soron: a teljes és boldog tökéletességre jutás.² Így a gazdasági tevékenységet saját módszerei és

* BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar, Vendéglátás Intézet Tanszék, főiskolai docens, állam- és jogtudományi, kánonjogi doktor, a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának köztestületi tagja, etika- és jogtanár.

¹ L. A *Katolikus Egyház Katekizmusa* (1997. augusztus 15.), A latin mintakiadás fordítása, Bp. 2002. Szent István Társulat (SZIT) 863 (a továbbiakban: KEK) 2426. Vö. II. János Pál pápa, *Laborem exercens kezdetű enciklika*, 1981. szeptember 14., in *Acta Apostolicae Sedis* (AAS) 73 (1981) 577-647. (a továbbiakban: LE), 6.; KEK 2427-2428., 2459.

² L. Góják János, *Bevezetés a Gaudium et Spes kezdetű konstitúcióhoz*, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (Szent István kézikönyvek 2.), Bp. 2000. SZIT 641-642. Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et Spes kezdetű lelképásztori konstitúció az Egyház és a mai világ*

törvényei szerint az erkölcsi rend határain belül kell végezni.¹ A MÁTÉ szerinti evangéliumból idézve: „Mi haszna van az embernek, ha az egész világot megszerzi is, de lelke kárát vallja? Mit is adhatna az ember cserébe a lelkéért?”²

Az *erkölcsi rend*, mely erkölcsi alapelvekre vezethető vissza, azon létezők összességét tartalmazza, melyeknek erkölcsi léte és értéke van (l. pl. jóság, erényes, felelős emberi élet, lelkiismeret szava). A legáltalánosabb *erkölcsi alapelv*, hogy a jót tenni, a rosszat pedig kerülni kell. Ugyancsak természetes erkölcsi törvény, hogy az életet, különösen az emberi életet tisztelni és védeni kell, valamint az is, hogy mindenkinek meg kell adni azt, ami neki jár. Az *erkölcsi jó* méltó az emberhez; az a magatartás, ami az emberi természet igaz céljára irányul (a cél nem szentesíti az eszközt) – *actus humanus*. Ha az ember magatartása – célját tekintve – nem felel meg a jó értelemben vett emberi természetnek, akkor erkölcsileg nem jó (pl. a részegség erkölcsileg rossz³) – *actus hominis* (jószág nélkül). A tisztességes emberi magatartás tehát meghaladja a merőben fizikai természet rendjét; például az étel és ital a fizikai rendhez tartozik, de amikor alamizsnaként használják a rászorulóknak részére, akkor új jelentést kap.

Gazdasági viszonyainkat végig gondolva, azt kell belátni, hogy az ember nem válhat a termelés rabszolgájává, nem veszt el a termelésben (gazdaságban). E veszély nem csekély, és valamiképpen a termelés mechanizmusában rejlik. A termelt javak ugyanis mintegy szembefordulhatnak a munkát végző emberrel, szipolyozzák és maguk alá gyűrik, ami ellenséges érzelmeket szülhet a termelés mechanizmusa iránt. Ezt a fajta elidegenedést úgy lehet elkerülni, hogy a munkavállalót – személyesen vagy szabadon választott képviselő útján – bevonják a termelés irányításába; így átéli, hogy ura a termelésnek, azaz felette áll; miképpen társadalmi síkon is jelentkezik az igény: a társadalom tagjai aktív szerepet kívánnak játszani a közügyekben, igénylik a beleszólást a döntések meghozásában.⁴

A *gazdasági élet árnyoldalai* közé tartozik, hogy miközben a gazdagok fényűzése fokozódik, a szegények nyomora növekszik; nem kevesen valósággal a gazdasági élet bővületébe kerültek, annyira, hogy csaknem egész egyéni és társadalmi életüket a gazdasági szemlélet határozza meg. Ezzel szemben a gazdasági élet fejlődése, ha ésszerűen, emberségesen irányítanak és egybehangolnák, képes volna csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket. Ehelyett azonban – miként a bevezetőben utaltam rá – rengetegen nélkülözik a „létminimumot” is, ugyanakkor mások dúskálva élnek és tékozzolják a javakat. Egy hirtelenül és aránytalanul meggazdagodott szűk réteg és a megélhetés nehézségeivel egyre inkább küszködő „társadalom” között drámaian nő a szakadék: a gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények pedig egyre szegényebbek lesznek. Valóban, a mai Magyarországon is, egymás mellett él a fényűzés és a nyomor. Míg kevesek ke-

viszonyáról, Róma 1965. december 7., in AAS 58 (1966) 1025-1120. (a továbbiakban: GS), 63. és 64.

¹ L. GS 64.; KEK 2426.

² L. Mt 16,26; Lk 16,1-31; Kol 3,17.

³ Tóbiás könyve 4. fejezetének 15. versében például ezt olvashatjuk: „Ne igyál annyi bort, hogy részeg legyél tőle, ne kísérjen életutadon az iszákosság.”

⁴ L. 2. lábjegyzet, Goják 642. Vö. GS 68.

zében rendkívül nagy hatalom összpontosul, addig sokaknak úgyszólván semmi lehetőségük sincs arra, hogy a saját kezdeményezésükből és a saját felelősségükre cselekedjenek,¹ hiszen gyakran emberi személyhez méltatlan élet- és munkakörülmények között vergődnek,² s vannak, akik éhen is halnak, vagy hajléktalanként szó szerint megfagynak.

A *kizsákmányolás* azonban semmivel sem menthető,³ sérti az emberi méltóságot, súlyos bűn; az embertelen életkörülmények, a lealacsonyító munkafeltételek, melyek a munkavállalókat a haszonszerzés puszta eszközévé teszik, s nem szabad és felelős személyeknek tekintik, kétségtelenül szégyenletes gaztettek (ezeket az ún. gazdasági törvényszerűségek semmiképpen sem igazolják), s félreértés ne essék – miközben tönkreteszik az emberi civilizációt, inkább az elkövetőiket szennyezik be, mint azokat, akik elszenvedik a jogtalanságot.⁴

Tudatosítani kell mindenkinben: a *Föld javai* nem egyeseknek, hanem kivétel nélkül mindenkinek, az egész emberiségnek ajándékozott, hogy azokat mindenki létfenntartására, egyéniségének kibontakoztatására használja fel.⁵ A *gazdasági fejlődésnek* tehát mindig az *emberek javára kell irányulnia* – egyetemesen; a dolgok rendjét kell a személyek rendjéhez szabni, nem pedig fordítva. Ezt a rendet úgy kell kibontakoztatni, hogy az *igazságban* legyen megalapozva, az *igazságosságban* épüljön, és a *szerelem* éltesse; a *szabadságban* pedig napról napra emberibb egyensúlyt kell találnia. Ennek megvalósításához azonban a gondolkodásmódot kell megújítani, a magatartást meg kell változtatni, és a társadalmat nagy mértékben át kell alakítani.⁶ Az alábbiakban ehhez szeretnék további támpontokat, alapelveket ismertetni.

Hangsúlyozni kell, hogy a társadalmi-gazdasági problémákat csak a *szolidaritás* valamennyi formájának, a szegények egymás közötti, a gazdagok és szegények, a munkások egymás közötti, a munkaadók és munkavállalók, a nemzetek és népek szolidaritásának segítségével lehet megoldani. Globalizált világunk fogyasztói, anyagi javakat hajszoló társadalmában érdemes kiemelni, hogy a nemzetközi szolidaritás is része az erkölcsi rend követelményének; – a világ békéje részben ettől függ.⁷

¹ Vö. KEK 2429.

² L. GS 63.; vö. KEK 2431., 2436., II. János Pál pápa, *Centesimus annus kezdetű enciklika a szociális kérdéstről*, 1991. május 1., in AAS 83 (1991) 793-867. (Bp. 1991. SZIT 96, fordította: Balogh Gábor, Barabás Miklós, Góják János; a továbbiakban: CA), 48.

³ L. 6. lánjegyzet.

⁴ L. GS 27., 67.; II. János Pál pápa, *Veritatis splendor kezdetű enciklika a katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcstanának néhány alapvető kérdéséről*, 1993. augusztus 6., in AAS 85 (1993) 1133-1228. (PM XXIV. Bp. 1993. SZIT 149, fordította: Diós István; a továbbiakban: VS), 80.; II. János Pál pápa, *Evangelium vitae kezdetű enciklika az élet védelméről*, 1995. március 25., in AAS 87 (1995) 401-522. (PM XXVI. Bp. 1995. SZIT 152, fordította: Diós István; a továbbiakban: EV), 3.

⁵ L. 2. lánjegyzet, Góják 643. Vö. GS 69.

⁶ L. GS 26., 63.

⁷ L. KEK 1941.; vö. uo. 1938., 2317., 2437-2442.; GS 78.; II. János Pál pápa, *Sollicitudo rei socialis kezdetű enciklika a szociális kérdéstről*, 1987. december 30., in AAS 80 (1988) 513-

„A személyek egyenlő méltósága megköveteli, hogy emberibb és méltányos életfeltételekhez jussanak. Ugyanis az egy emberi család tagjai vagy népei közötti kirívóan nagy gazdasági és társadalmi egyenlőtlenlégek botrányt okoznak és ellenkeznek a társadalmi igazságossággal, a méltányossággal, az emberi személy méltóságával, és a társadalmi és nemzetközi békével.”¹

A *szolidaritás* követelménye, amely a szeretetből származik, napjaink konkrét valóságára alkalmazva azt kívánja, hogy mindenkinek meg kell adni a föl-
emelkedéshez, az emberibb élethez szükséges segítséget, aki – bármilyen okból – peremre szorult.² A *szubszidiaritás* elvéből ugyanakkor az is következik, hogy a nehéz helyzetben lévőknek nemcsak mástól kell várniuk a segítséget, hanem nekik is *mindenkinek meg kell tenniük föllemelkedésük érdekében*. Ez azonban semmiképpen sem jelentheti azt, hogy az állam magukra hagyja azokat, akik – bármilyen okból – képtelenek önmagukról gondoskodni.³

Megfelelő társadalmi intézkedésekkel a családot is segíteni és védelmezni kell: ott, ahol a családoknak nem áll módjában, hogy ellássák feladatukat, a társadalom más testületeinek kötelessége, hogy segítsék és támogassák a család intézményét.⁴ A közhatalomnak komoly feladata, hogy elismerje, óvja és erősítse a házasság és a család igazi természetét, védje a közérkölcsoket és segítse a családok boldogulását.⁵

Mindent meg kell tenni továbbá annak érdekében, hogy a gazdasági életben jelentkező konfliktusok olyan tárgyalások útján rendeződjenek, melyek minden szociális partner jogait és kötelességeit számításba veszik: a munkáltatókét, a munkavállalókét, illetve a képviselőikét (pl. a szakszervezetekét), és adott esetben a közhatalomét is.⁶ Hangsúlyozandó, hogy nemcsak a profit növelésére, hanem a személyek javára is tekintettel kell lenni. A profitra azonban szükség van, mert ez teszi lehetővé a beruházásokat, amelyektől függ a gazdasági társaságok jövője és az alkalmazottak munkahelye, megélhetése.⁷

Gazdasági téren a személy méltóságának tisztelete megköveteli a *mértékleteség* erényének gyakorlását, hogy mérsékeljük az evilági javakhoz való ragaszkodást; az *igazságosság* erényének gyakorlását, hogy tiszteletben tudjuk tartani a felebarát jogait és megadjuk, amivel tartozunk neki (így csökkentenünk kell az

586. (Bp. 1988. SZIT 79, fordította: KISS László; a továbbiakban: SRS), 9., 14., 16-17., 32., 42., 45., 47.; CA 26., 28., 35., 48., 51.

¹ L. KEK 1938., és GS 29. Vö. KEK 2317., GS 78.

² L. Magyar Katolikus Püspöki Kar, *Igazságosabb és testvériesebb világot! A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a hívekhez és minden jóakarátú emberhez a magyar társadalomról*, Bp. 1996. 25.

³ L. uo. 27.

⁴ L. KEK 2209.

⁵ L. uo. 2210., GS 52.; vö. KEK 2211., GS 47., II. János Pál pápa, *Familiaris consortio kezdetű apostoli buzdítás az egész katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztény család feladatairól a mai világban*, 1981. november 22., in AAS 74 (1982) 81-191. [PM V. Bp. 1982. SZIT 148 (2002. 114), fordította: Diós István], 46.

⁶ L. KEK 2430.; vö. II. János Pál pápa, *Laborem exercens kezdetű enciklika a szociális kérdéstről*, 1981. szeptember 14. (a továbbiakban: LE), 11.

⁷ L. KEK 2432.; vö. uo. 2433-2436., GS 67., LE 18-19., 22-23., CA 35., 37., 48.

anyagi egyenlőtlenségeket); valamint a már említett *szolidaritás* erényének gyakorlását, az *arany szabály*¹ és az Úr bőkezűsége szerint, aki értünk szegénnyé lett, noha gazdag volt, hogy mi az ő szegénysége által meggazdagodjunk.²

Érdeemes emlékezni arra is, hogy a tizedik parancsolat tiltja a mohóságot és a földi javak megszerzésének mértéktelen vágyát. Tiltja a kapzsiságot, mely a gazdagság és a vele járó hatalom iránt érzett mértéktelen vágyból fakad. Még azt a vágyat is tiltja, hogy igazságtalanságot kövessünk el, amellyel a felebarátnak anyagi kárt okoznánk: „Amikor a Törvény figyelmeztet: »Ne kívánd«, e szavak arra vonatkoznak, hogy fogjuk vissza a vágyainkat idegen dolgoktól. Az idegen dolgok megkívánásának szomjúsága ugyanis mérhetetlen és végtelen, és soha nem telik be, miként írva van” a SIRÁK fia könyvében:³ „A kapzsinak sose elég az, amiye van, a telhetetlenség kiszárítja lelkét.”⁴

A szegények iránti megkülönböztetett szeretet és az ebből eredő megfontolások alapján nem hagyhatjuk figyelmen kívül az éhezők, a koldusok, a hajléktalanok, a kilátástalanságban élő emberek mérhetetlen sokaságát és szenvedését. Ha ezekről az emberekről nem veszünk tudomást, hasonlítunk a dúsgazdag emberhez, aki úgy tett, mintha nem ismerné a koldus LÁZÁRT, aki az ajtaja előtt feküdt.⁵

Csak a példa kedvéért a *gondolkodásmód helyes irányú megváltoztatásához, a reformhoz*: GRESHAKE „Pap vagy mindörökké” című könyvében olvashatjuk: „Ha valamely beszerzéssel kapcsolatban kétségeink vannak, problematikus építkezés előtt állunk (plébánia, templom ...), költséges nyaralást tervezünk, és így tovább, akkor gondolatban vegyük úgy, hogy kétszer annyiba kerül és akkor tegyük fel magunknak a kérdést, hogy hajlandók vagyunk-e a kétszeres összeget is megfizetni. Ha igen, fizessük ki azt, amit kérnek, a másik felét pedig adjuk szegényeknek. Az ilyen eljárásnak mindenekelőtt pszichológiai jelentősége van, mert vagyon, kényelem és előnyök dolgában mindig belefolyik a döntésbe a szegény is, mindig ott áll mellettem. Sőt vannak az egésznek reális következményei, amennyiben mindenemből, amim csak van, illetve amit szerzek, vagy aminek örülök, más is részesül. Megadóztatom magam a szegények javára és ha csak egy kicsivel is, de közelebb jutok ahhoz, hogy az evangélium által a szegények iránt megkövetelt szeretetet megvalósítsam és velük egyenlővé tegyem magam. Ilyen vagy hasonló gyakorlat saját mindennapi döntéseink és a közösségi döntések szempontjából is igen jelentős lehet.”⁶

Észre kell venni, hogy minden olyan rendszer, amely szerint a társadalmi kapcsolatokat teljes mértékben a gazdasági tényezők határozzák meg, ellenté-

¹ L. Mt 7,12 („Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük.”); Lk 6,31 („Úgy bánjatok az emberekkel, ahogy akarjátok, hogy veletek is bánjanak.”); Tób 4,15 („Amit magadnak nem szeretnél, azt másnak se tedd.”).

² L. KEK 2407.; 2Kor 8,9. Vö. KEK 2419-2422., 2458.; GS 23., 76., CA 3., SRS 1., 41.

³ L. KEK 2536. Vö. Mt 5,3; 6,25-34; Mk 8,35; Lk 6,20,24; 14,33; 21,4; Jak 5,16; KEK 1723., 2445., 2544-2547., 2556.

⁴ L. Sir 14,9.

⁵ L. Lk 16,19-31; SRS 42.

⁶ L. Greshake, Gisbert: *Pap vagy mindörökké (A papi hivatás teológiájának és lelkiiségének kérdései)*, Bp. 1985. SZIT (204) 144-145. (fordította: Beöthy György).

tes az emberi személy és cselekedetének természetével.¹ Elfogadhatatlan az az elmélet, amely a nyereséget teszi a gazdasági tevékenység kizárólagos szabályává és végső céljává. Tapasztalatból is tudjuk, hogy a pénz rendetlen vágya szüntelenül megtermi káros gyümölcsseit. Ez a társadalmat fölforgató számos konfliktus egyik oka.² A megnövekedett társadalmi igazságtalanság pedig a gazdasági fejlődést is gátol(hat)ja.

Az a gyakorlat, mely a személyt pusztán haszonszerző eszközzé teszi, lealacsonyítja az embert, és a pénz bálványozásához vezet.³ Ezért nemcsak a totalitárius ideológiák utasítandók el, hanem az emberi munkával szemben a piac törvényének abszolút elsődlegességét hirdető kapitalista gyakorlat is. A kizárólagosan piaci törvényekkel történő szabályozás ugyanis sérti a társadalmi igazságosságot, mert „számtalan olyan emberi szükséglet van, melyek a piacról nem kielégíthetők”.⁴

Összefoglalva tehát, mint kovász a tésztában, úgy kell áthatnia az Ország újdonságának a Lélekkel a földet.⁵ Ennek abban kell megnyilvánulnia, hogy az igazságosság érvényesül a személyes és társadalmi, gazdasági és nemzetközi kapcsolatokban, nem feledve, hogy igazságos struktúra lehetetlen olyan emberek nélkül, akik igazak akarnak lenni.⁶

Zárszóként pedig álljon itt a dúsgazdag és a szegény LÁZÁR története: „Volt egy gazdag ember. Bíborban és patyolatban járt, és mindennap nagy lakomát rendezett. Volt egy LÁZÁR nevű koldus is, ez ott feküdt a kapuja előtt, tele fekélyvel. Örült volna, ha jóllakhat abból, ami a gazdag ember asztaláról hulladékként lekerült. De csak a kutyák jöttek és nyalogatták a sebeit. Történt, hogy a koldus meghalt, és az angyalok Ábrahám kebelére vitték. Meghalt a gazdag ember is, és eltemették. Amikor a pokolban kínjai közt feltekintett, meglátta messziről ÁBRAHÁMOT és kebelén LÁZÁRT. Felkiáltott: Atyám, ÁBRAHÁM! Könyörülj rajtam! Küldd el LÁZÁRT, hogy ujjá hegyét vízbe mártva húsítse nyelvemet. Iszonyúan gyötörődöm ezekben a lángokban. Fiam – felelte ÁBRAHÁM –, emlékezzél csak vissza, hogy milyen jó dolgod volt életedben, LÁZÁRNAK meg hogy kijutott a rosszból. Most tehát neki itt vigasztalásban van része, a te osztályrészed pedig a gyötrelmem. Ráadásul köztünk és köztetek nagy szakadék tátong, hogy akik innét át akarnának menni hozzátok, ne tudjanak, se onnét ne tudjon hozzánk átjönni senki. Akkor arra kérlek, atyám – kiáltotta újra –, küldd el legalább az atyai házba. Van még öt testvérem, hadd figyelmeztessem őket, nehogy ők is ide jussanak a gyötrelmek helyére. ÁBRAHÁM ezt felelte: Van MÓZESÜK és vannak prófétáik. Azokra hallgassanak. De az erősködött: Nem hallgatnak, atyám, ÁBRAHÁM! De ha a halottak közül megy el valaki, bűnbánatot tartanak. Ő azonban így felelt: Ha MÓZESRE és a prófétákra nem hallgatnak, ha a halottak közül támad fel valaki, annak sem hisznek.”⁷

¹ L. KEK 2423., CA 24.

² L. KEK 2424.; GS 63., LE 7., CA 35.

³ L. KEK 2424.; vö. Mt 6,24; Lk 16,13; GS 65.; KEK 2425.; CA 10., 13., 44.

⁴ L. KEK 2425.; CA 10., 13., 34., 42., 44.

⁵ L. II. Vatikáni Zsinat, *Apostolicam actuositatem* kezdetű határozat a világi hívek apostolkodásáról, Róma 1965. november 18., 5.

⁶ L. KEK 2832.

⁷ L. Lk 16,19-31.